

Marshall Planı:

Ekonomik Yardımdan Hegemonik Düzene

lenmesine zemin hazırlamış, kültürel alanda ise Amerikan yaşam tarzı ve değerlerinin yayılması yoluyla yumuşak güç kapasitesini pekiştirmiştir.

Sonuç olarak Marshall Planı, ekonomik yardımın ötesine geçen ve ekonomik, siyasal ve kültürel boyutları iç içe geçmiş bir hegemonya pratiği olarak değerlendirilmelidir. Bu yönüyle plan, ABD liderliğinde şekillenen liberal uluslararası düzenin oluşumunda kritik bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Ayrıca günümüzde de uluslararası politika tartışmalarında referans alınan güçlü bir tarihsel model olma niteliğini sürdürmektedir.

Anahtar kelimeler: Marshall Planı, Hegemonya, Yumuşak Güç, Karşılıklı Bağımlılık, Kurumsal Entegrasyon, Amerikanlaşma, Soğuk Savaş.

Plan contributed to Europe's recovery while creating new markets for the United States and generating an asymmetrical interdependence relationship. At the political and institutional level, it laid the groundwork for the consolidation of the Western alliance, while culturally it reinforced U.S. soft power through the spread of American lifestyles and values.

In conclusion, the Marshall Plan should be understood as a hegemonic practice that transcends economic assistance, encompassing intertwined economic, political, and cultural dimensions. In this respect, the Plan represents a critical turning point in the formation of the liberal international order shaped under U.S. leadership. Moreover, it continues to function as a powerful historical model that is frequently referenced in contemporary international policy debates.

Keywords: Marshall Plan, Hegemony, Soft Power, Interdependence, Institutional Integration, Americanization, Cold War.

I. Giriş

Dış yardım politikaları çoğu zaman teknik ve ekonomik araçlar olarak görülse de tarihsel örnekler, bu politikaların uluslararası düzenin şekillenmesinde merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Dış yardım, yalnızca maddi kaynak aktarımıyla sınırlı kalmayan, normların yayılması, kurumsal yapıların inşası ve siyasal etki alanlarının genişletilmesi gibi çok katmanlı süreçleri içeren bir araçtır. Bu yönüyle Marshall Planı, dış yardımın uluslararası düzenin inşasındaki işlevini anlamak açısından en erken ve en etkili örneklerden biridir.

Marshall Planı, özellikle ABD merkezli literatürde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeniden inşasını mümkün kılan başarılı bir dış yardım programı olarak yorumlanmaktadır. Buna örnek olarak Brookings Enstitüsü'nün Amerikan Tarih Derneği ve Amerikan Siyaset Bilimi Derneği üyeleri arasında gerçekleştirdiği ankette, 1944-1999 döneminin en büyük başarısı olarak Avrupa'nın yeniden inşasının gösterilmesi¹, bu yaklaşımın ne denli yaygın ve yerleşik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, planın ekonomik etkilerini öne çıkarırken siyasal, kurumsal ve kültürel boyutlarını çoğu zaman ikincil plana itmektedir. Oysa planın ortaya çıktığı tarihsel koşullar ve yarattığı sonuçlar, bunun daha geniş ölçekli bir dönüşüm süreci olduğunu göstermektedir.²

Bu çalışma, söz konusu sınırlılığı aşmayı amaçlayarak Marshall Planı'nı daha bütüncül bir perspektiften ele almaktadır. Temel iddia, planın ekonomik sonuçların ötesine geçerek siyasal uyumu derinleştiren, kurumsal yapıları biçimlendiren ve kültürel düzeyde rıza üretimi sağlayan çok katmanlı bir etki yarattığıdır. Bu yönüyle Marshall Planı, ABD'nin uluslararası sistemdeki konumunu pekiştiren ve liberal uluslararası düzenin oluşumuna zemin hazırlayan stratejik bir araç niteliği taşımaktadır.

Bu iddiayı temellendirmek üzere çalışma, başta hegemonya olmak üzere yumuşak güç, karşılıklı bağımlılık ve liberal uluslararası düzen yaklaşımlarına dayanan bir teorik çerçeveye başvurmaktadır. Bu yaklaşım, Marshall Planı'nın yalnızca ekonomik bir yardım mekanizması olmadığını, normların yayılması, rıza üretimi ve kurumsal entegrasyon süreçleri üzerinden işleyen bir hegemonya pratiği olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

1 Stephanie M. Amerian, "Buying European: The Marshall Plan and American Department Stores", *Diplomatic History*, vol. 39, no 1 (Ocak 2015), s. 45.

2 Linda Christenson ve Eric Christenson, "The Marshall Plan: A Short Time to Change the World", içinde *Politics and Cultures of Liberation: Media, Memory and Projections of Democracy*, ed. Hans Bak, Frank Mehring ve Mathilde Roza, Brill, Leiden, 2018, s. 359; bkz. Richard J. Mayne, *The Recovery of Europe: From Devastation to Unity*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1970.

II. Teorik Çerçeve

Bu çalışma, Marshall Planı'nı ağırlıklı olarak Gramsciyen hegemonya yaklaşımı temelinde ele almakta ve planı maddi güç unsurlarının ötesinde rıza ve normatif etki üzerinden işleyen bir hegemonya pratiği olarak yorumlamaktadır. Bu yapının nasıl üretildiğini açıklamak için Joseph S. Nye Jr. tarafından geliştirilen yumuşak güç kavramından yararlanılmakta; söz konusu etkinin kurumsal düzeyde nasıl kalıcı hale geldiği ise G. John Ikenberry'nin liberal uluslararası düzen yaklaşımıyla açıklanmaktadır. Bu doğrultuda Marshall Planı, yalnızca ekonomik bir yardım mekanizması değil, farklı güç araçlarının birlikte işlediği çok katmanlı bir düzen kurma girişimi olarak ele alınmaktadır.

İlk olarak hegemonya kavramı üzerinde durulmaktadır. Hegemonya, yalnızca maddi güç unsurlarıyla değil, rıza üretimi, normların yayılması ve kurumsal yapıların inşası süreçleriyle birlikte anlam kazanmaktadır. Bu yaklaşım, Antonio Gramsci'nin geliştirdiği hegemonya anlayışıyla uyumludur. Gramsci'ye göre hegemonya, yalnızca zor kullanımına dayanan bir egemenlik biçimi değil, belirli değerlerin ve dünya görüşlerinin toplumsal düzeyde kabul görmesiyle kurulan bir iktidar ilişkisidir. Bu yönüyle hegemonya, maddi güç ile ideolojik ve kültürel araçların birlikte işlediği bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır.³

Bu perspektif uluslararası ilişkilere uyarlandığında, devletlerin yalnızca askeri ve ekonomik kapasiteye dayanmadığı, norm üretimi ve rıza inşası yoluyla da hegemonya kurabildiği görülmektedir. Bu çerçevede dış yardım politikaları, belirli değerlerin ve kurumsal yapıların yaygınlaştırılmasına hizmet eden stratejik araçlar olarak işlev görmektedir. Marshall Planı da bu bağlamda, ekonomik yardımın ötesine geçerek Avrupa'da piyasa ekonomisinin yerleşmesini teşvik eden, siyasal uyumu derinleştiren ve Amerikan değerlerinin meşrulaştırılmasına katkı sağlayan bir hegemonya aracı olarak değerlendirilebilir.⁴

Bu analizi Joseph S. Nye Jr. tarafından geliştirilen "yumuşak güç" kavramıyla daha da derinleştirmek mümkündür. Nye'ye göre devletler yalnızca zorlayıcı araçlarla değil, cazibe, ikna ve normatif çekim gücü üzerinden de etkide bulunabilmektedir. Yumuşak güç, kültür, değerler ve politikalar aracılığıyla meşruiyet üretme kapasitesine dayanmaktadır. Marshall Planı, ekonomik desteğin

3 Robert Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Millennium*, vol. 12, no 2 (1983); Burcu Bostanoğlu ve Mehmet Akif Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox*, İmge Kitabevi, Ankara, 2. Baskı, 2009, s. 27; Nurçin Yıldız Duman, *Ne İyi Ne Hegemon*, Sonçağ, Ankara, 2025, s.40-46.

4 Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method"; Bostanoğlu ve Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox*, s. 27.

ötesine geçerek Amerikan yaşam tarzı, tüketim kültürü ve liberal değerlerin Avrupa toplumlarında yaygınlaşmasına katkıda bulunmak suretiyle ABD'nin yumuşak güç kapasitesini güçlendirmiştir. Bu yönüyle plan, rıza üretimi yoluyla işleyen bir hegemonya pratiğinin erken ve etkili bir örneğini oluşturmuştur.⁵

Marshall Planı ile ortaya çıkan ekonomik ilişkiler, Robert Keohane ve Joseph S. Nye Jr. tarafından geliştirilen karşılıklı bağımlılık yaklaşımı çerçevesinde daha kapsamlı biçimde analiz edilebilir. Bu yaklaşıma göre uluslararası sistemde ilişkiler yalnızca güç mücadelesi üzerinden değil, ekonomik, kurumsal ve toplumsal bağlar üzerinden şekillenmektedir. Ancak bu ilişkiler her zaman eşitlikçi değildir. Nitekim Marshall Planı kapsamında ABD ile Avrupa arasında kurulan ilişkiler, karşılıklı etkileşim üretmekle birlikte asimetric bir bağımlılık ilişkisi ortaya çıkarmıştır. Avrupa ülkeleri ekonomik toparlanma ve güvenlik ihtiyaçları doğrultusunda bu sürece dahil olurken, ABD bu ilişkiler aracılığıyla hem ekonomik çıkarlarını genişletmiş hem de uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirmiştir.⁶

Son olarak, Ikenberry'nin liberal uluslararası düzen yaklaşımı, Marshall Planı'nın kurumsal boyutunu incelemek için önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Yazara göre İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD liderliğinde kurulan düzen, yalnızca güç dengesine değil, kurallar, kurumlar ve çok taraflı iş birliği mekanizmalarına dayanmaktadır. Bu süreçte ABD, sahip olduğu üstün gücü doğrudan kullanmak yerine kurumsal yapılar aracılığıyla kısmen sınırlandırarak diğer devletleri sisteme bağlama yoluna gitmiştir. Marshall Planı, Avrupa ekonomilerini yeniden yapılandırmanın ötesine geçerek uluslararası iş birliğini kurumsallaştıran, karşılıklı bağımlılığı derinleştiren ve ABD liderliğini kurumsal temelde meşrulaştıran bir işlev üstlenmiştir.⁷

Bu teorik yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, Marshall Planı'nın yalnızca ekonomik bir yardım programı olmadığı, rıza üretimi, normların yayılması, kurumsal entegrasyon ve asimetric karşılıklı bağımlılık ilişkileri üzerinden işleyen çok katmanlı bir hegemonya pratiği olduğu görülmektedir. Bu çalışma, Marshall Planı'nın ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarını söz konusu teorik yaklaşımlar temelinde analiz etmektedir.

5 Joseph S. Nye Jr., *Yumuşak Güç*, BB101 Yayınları, Ankara, 2020, s. 19-108, 179-206.

6 Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye Jr., *Power and Interdependence*, 2. Baskı, Harper Collins Publishers, 1989, s. 3-22.

7 G. John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press, Princeton, 2001, s. 3-5, 8,12.

III. Marshall Planı'nın Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Bağlam

Marshall Planı, savaş sonrası Avrupa'nın içinde bulunduğu koşullarla sınırlı bir yardım programı olarak değil, daha geniş bir tarihsel ve siyasi bağlam içinde değerlendirilmelidir. Planın ortaya çıkışı, dönemin uluslararası güç dengeleri, ideolojik rekabet ve yeniden yapılanma arayışlarıyla yakından ilişkilidir. Bu yönüyle Marshall Planı, yalnızca ekonomik bir müdahale değil, savaş sonrası uluslararası düzenin inşasında belirleyici rol oynayan stratejik bir araç niteliği taşımaktadır. Plan, savaşlar, krizler ve ideolojik gerilimlerin belirleyici olduğu bir dönemde istikrar üretmeye yönelik kapsamlı bir düzen kurma girişimi olarak şekillenmiştir.⁸

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikalı karar alıcıların Avrupa'ya ilişkin tasavvuru, Marshall Planı'nı analiz etmek için kritik bir başlangıç noktasıdır. Bu dönemde serbest ticaret yoluyla Avrupa'nın bütünleşmesi fikri giderek güç kazanmış, Avrupa ekonomilerinin daha geniş ve işlevsel bir yapı içinde entegre edilmesi hedeflenmiştir. Bu yaklaşım, klasik Avrupa devletler sisteminin yerine, ABD ile uyumlu ve daha bütünleşik bir bölgesel düzen kurma arayışını yansıtmaktadır.⁹

Bu yönelim, George Kennan başkanlığında hazırlanan ve 23 Mayıs 1947'de Dışişleri Bakanı George Marshall'a sunulan raporla somut bir politika önerisine dönüşmüştür. Söz konusu rapor, Avrupa'nın ekonomik sorunlarına çözüm ararken, bu süreci bölgesel koordinasyon ve ekonomik entegrasyon temelinde ele alan bir perspektif ortaya koymaktadır. Böylece öneri, yalnızca ekonomik yeniden yapılanmayı değil, savaş sonrası dönemde şekillenen daha geniş bir stratejik ve ideolojik yönelimi de yansıtmaktadır.¹⁰

Dışişleri Bakanı Marshall'ın 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşma, bu yaklaşımın siyasi düzeyde ilanı niteliğindedir. Söz konusu çağrı, yalnızca bir yardım önerisi olmaktan öte, Avrupa ülkelerini ortak bir program etrafında bir araya getirmeyi ve ABD liderliğinde şekillenecek yeni bir ekonomik ve siyasi düzenin temellerini atmaya hedeflemektedir. Kısa sürede somut karşılık bulan bu öneri, "Marshall Planı" adıyla kurumsal bir programa dönüşmüştür.¹¹

8 Bkz: Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*, Abacus, London, 1995.

9 Michael J. Hogan, "The Marshall Plan", içinde Charles S. Maier (ed.), *The Cold War in Europe: Era of a Divided Continent*, Markus Wiener Publishing, New York, 1991, s. 204.

10 George F. Kennan, "Policy Planning Staff Memorandum", 23 Mayıs 1947, Foreign Relations of the United States, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1947v03/d135>, Erişim: 14 Nisan 2026; Hogan, "The Marshall Plan", içinde Maier (ed.), s. 204-205.

11 George C. Marshall, "Marshall Plan Speech", 5 Haziran 1947, *Office of the Historian, U.S. Department of State*, <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/marshall-plan>, Erişim: 14 Nisan 2026; Thorkil Kristensen, "The Marshall Plan:

Batı Avrupa ülkeleri, Harvard konuşmasını takiben gecikmeksizin öneriyi desteklediklerini açıklarken, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri plana karşı çıkmıştır. Bu ayrışma, savaş sonrası dönemde giderek keskinleşen ideolojik rekabetin doğrudan bir yansıması durumundadır. 1917 Bolşevik Devrimi ile başlayan ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında askeri ve ideolojik bir boyut kazanan komünizmin yayılma süreci, ABD'nin dış politika tercihlerini doğrudan şekillendirmiştir. Bu durum Marshall Planı'na komünizmin yayılmasını sınırlandırmaya yönelik bir işlev yüklemiştir. Stalin'in planı "Avrupa ülkelerine sızmak için Truman'ın bir hilesi" olarak nitelendirerek reddetmesi, Marshall Planı'nın ideolojik ve jeopolitik rekabetin bir aracı olarak algılandığını açıkça ortaya koymaktadır.¹²

Bu gelişmeler, Marshall Planı'nın daha geniş bir stratejik çerçevede değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. 1947'de ilan edilen Truman Doktrini, ABD'nin komünizmin yayılmasını sınırlandırma iradesini açıkça ortaya koymuş, Yunanistan ve Türkiye'ye sağlanan destek bu yaklaşımın ilk somut adımlarını oluşturmuştur. Bu doğrultuda geliştirilen "çevreleme" politikası, farklı güç araçlarının birlikte kullanıldığı bütüncül bir stratejiyi yansıtmaktadır. Marshall Planı ise bu stratejinin en kapsamlı uygulamalarından biri olarak ortaya çıkmıştır.¹³

ABD yönetimi, Sovyetler Birliği'ni yalnızca jeopolitik değil, aynı zamanda ideolojik bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Ekonomik kriz, yoksulluk ve siyasal istikrarsızlık, komünizmin yayılması için uygun zeminler olarak görülmüş, bu bağlamda ekonomik kalkınma ile siyasal istikrar arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur. Bu yaklaşım, Marshall Planı'nın ideolojik rekabetin seyrini etkileyen bir araç olarak kurgulandığını ortaya koymaktadır.¹⁴

Bu çerçevede öneriyi destekleyen ülkeler 12 Temmuz 1947'de Paris'te bir araya gelmiştir. Avusturya, Danimarka, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve

Lessons to Draw for the Future", *The OECD Observer*, Special Issue: Marshall Plan - 20th Anniversary, OECD, Paris, Haziran 1967, s. 4.

12 Diane B. Kunz, "The Marshall Plan Reconsidered: A Complex of Motives", *Foreign Affairs*, vol. 76, no 3 (Mayıs-Haziran 1997), s. 162; Alexander D. Weissman, "Pivotal Politics, The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy", *The History Teacher*, vol. 47, no 1 (Kasım 2013), s. 112, 114.

13 Harry S. Truman, "Truman Doctrine Speech", 12 Mart 1947, *Office of the Historian, U.S. Department of State*, <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine>, Erişim: 14 Nisan 2026; George F. Kennan, "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs*, vol. 25, no 4 (Temmuz 1947), <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>, Erişim: 14 Nisan 2026.

14 Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, vol. 51, no 1 (1996), s. 275-276.

Fransa'nın katılımıyla gerçekleştirilen bu toplantı, Avrupa ülkelerinin tarihte ilk kez bu denli geniş bir katılımı ile ortak bir ekonomik program etrafında bir araya gelmesi bakımından önemli bir eşik teşkil etmektedir. Bu gelişmeyle birlikte Avrupa'da ekonomik koordinasyon ve bütünleşme süreci hız kazanmıştır. Toplantıyı takiben, ABD'nin talebi doğrultusunda ekonomik iş birliğini koordine etmek amacıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı kurulmuştur. Bu yapı, sürecin yalnızca teknik bir koordinasyonla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda ABD'nin yönlendirdiği çok taraflı bir düzenin kurumsallaşmasına hizmet ettiğini göstermektedir.¹⁵

Bu kapsamda sağlanacak fonların dört yıllık bir süre içinde kademeli olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Avrupa ülkelerinden, acil ekonomik ihtiyaçlarını belirleyen kısa vadeli ulusal planlar hazırlamaları ve eş zamanlı olarak parasal ve finansal istikrarı güçlendirmeye yönelik düzenlemeleri hayata geçirmeleri istenmiştir. Yardımın bu şekilde planlı ve koşullu biçimde uygulanması, Marshall Planı'nın aynı zamanda ekonomik ve kurumsal dönüşüme yönelik bir mekanizma olarak tasarlandığını göstermektedir. Uzun vadede ise hedef, Avrupa ekonomileri arasında ticari entegrasyonu derinleştirmek ve nihai olarak bir gümrük birliği oluşturmaktır. Bu doğrultuda hammadde temini, üretim kapasitesinin artırılması ve kaynak kullanımının eşgüdüm içinde yürütülmesi gibi alanlarda kapsamlı çalışmalar yürütülmüştür. Bu yönüyle Marshall Planı, Avrupa ekonomilerini ABD ile daha uyumlu hale getiren bir dönüşüm süreci başlatmıştır.¹⁶

Teknik çalışmaların ardından Avrupa ülkeleri ABD'den yaklaşık 22 milyar dolar tutarında yardım talebinde bulunmuştur. Ancak bu talep, Amerikan iç siyasetindeki tartışmalar doğrultusunda, Kongre'ye sunulmadan önce yaklaşık %22 oranında azaltılarak 17 milyar dolara düşürülmüş, nihai olarak kabul edilen yardım miktarı 13 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yardım miktarındaki bu kademeli azalma, Marshall Planı'nın yalnızca dış politika hedefleriyle değil, aynı zamanda ABD iç siyasetindeki güç dengeleri ve bütçe kaygılarıyla da şekillendiğini göstermektedir. Nitekim Washington'da kurulan Harriman Komitesi gibi yapılar, planın Amerikan ekonomisi üzerindeki etkilerini değerlendirerek kamuoyu ile Kongre nezdinde destek sağlamayı hedeflemiştir.¹⁷

15 Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", s. 280.

16 OECD, *The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century*, ed. Eliot Sorel ve Pier Carlo Padoan, OECD Yayınları, Paris, 2008, s. 7-20; Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", s. 280-283.

17 Hogan, "The Marshall Plan", içinde Maier (ed.), s. 206-207; Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", s. 283-284.

Marshall Planı, ABD iç siyasetinde de çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Bu süreçte bazı Kongre üyeleri, Avrupa'ya yapılacak büyük ölçekli yardımların ABD'nin savaş sonrası ekonomik toparlanmasını sekteye uğratabileceği ve kamu maliyesi üzerinde ağır bir yük oluşturabileceği yönünde eleştirilerde bulunmuştur. İş dünyasından bazı kesimler ise Avrupa'nın hızla yeniden sanayileşmesinin uzun vadede Amerikan şirketleri açısından rekabet baskısı yaratabileceğini ileri sürmüştür.¹⁸

Plana karşı en sert muhalefet, 1947 seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayı olan Ohio Senatörü Robert A. Taft'tan gelmiştir. Taft, Marshall Planı'nı tolere edilemez bir vergi yükü doğuracağı gerekçesiyle "hatalı bir politika" olarak nitelendirmiş ve planın ABD'nin ulusal çıkarlarıyla bağdaşmadığını savunmuştur.¹⁹ Buna karşın, söz konusu muhalif görüşlerin dönemin siyasal söylemi içinde "izolasyonist" olarak etiketlenip marjinalleştirilmesi²⁰ ABD'nin küresel ölçekte daha aktif ve yönlendirici bir rol üstlenme tercihinin giderek daha belirgin hale geldiğini göstermektedir.

Planı destekleyen çevreler ise Avrupa'nın ekonomik istikrara kavuşmasının komünizmin yayılmasını sınırlayacağını ve Amerikan ürünleri için geniş ve sürdürülebilir bir pazar oluşturacağını savunmuştur. Bu yaklaşım, ekonomik istikrar ile güvenlik arasında doğrudan bir ilişki kurarak Marshall Planı'nı stratejik bir araç olarak konumlandırmaktadır. Bu yönüyle plan, yalnızca bir dış yardım programı değil, iç politik tartışmalar ve ekonomik çıkar hesaplarıyla şekillenen çok boyutlu bir politika aracı niteliği taşımaktadır.²¹

Nitekim Marshall ve Truman liderliğinde, tarım ve sanayi çevrelerinin yanı sıra işçi kesiminin de desteği sağlanarak plana yönelik muhalefet büyük ölçüde aşılmıştır. Bu süreç sonunda tasarı, 20 Mart 1948'de Senato'dan, 31 Mart 1948'de ise Temsilciler Meclisi'nden neredeyse oy birliğiyle geçerek yasalaşmıştır. Programın uygulanması amacıyla ABD'de Ekonomik İşbirliği İdaresi, Avrupa'da ise Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü kurulmuştur.²²

Bu kurumsallaşma süreci, ekonomik iş birliğini teknik bir koordinasyonun ötesine taşıyarak çok taraflı ve kurallara dayalı bir yapıya dönüştürmüştür.

18 Hogan, "The Marshall Plan", içinde Maier (ed.), s. 206-207.

19 Weissman, "Pivotal Politics, The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy", s. 113-114.

20 Michael T. Hayes, "The Republican Road Not Taken: The Foreign-Policy Vision of Robert A. Taft", *The Independent Review*, vol. 8, no 4 (İlkbahar 2004), s. 510.

21 Hogan, "The Marshall Plan", içinde Maier (ed.), s. 206-207.

22 Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", s. 283-284.

Özellikle Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) kurulması, Avrupa'nın parçalı ulusal ekonomiler yerine bölgesel bir bütün olarak örgütlenmesini mümkün kılmıştır. Bu doğrultuda Marshall Planı, ekonomik entegrasyon, kurumsal koordinasyon ve ortak politika üretimi yoluyla ABD liderliğinde şekillenen uluslararası düzenin işleyişine zemin hazırlamıştır.²³

Bu dönüşüm, ABD'nin dış politika anlayışında önemli bir kırılmaya işaret etmektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde etkili olan izolasyoncu yaklaşım, yerini daha aktif, çok taraflılık ve uluslararası iş birliği temelli bir dış politika anlayışına bırakmıştır. Marshall Planı bu bağlamda, ekonomik ve diplomatik ilişkilerde entegrasyonu ve dışa açılmayı teşvik ederek ABD'nin küresel sistemde daha etkin bir rol üstlenmesine zemin hazırlamıştır.²⁴

Bu tablo, planın ardındaki ekonomik motivasyonu da görünür hale getirmektedir. Planın başlıca sorumlularından Paul G. Hoffman'ın 1950 yılında Senato'da yaptığı konuşmada Marshall Planı'nı açıkça bir "iş önerisi" olarak tanımlaması²⁵, bu yaklaşımın arkasındaki ekonomik hesapları açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu ifade, planın insani kaygıların ötesinde, ABD'nin küresel konumunu yeniden tanımlamaya yönelik daha geniş bir stratejinin parçası olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Marshall Planı, ekonomik araçlar ile siyasal hedeflerin iç içe geçtiği stratejik bir politika aracı niteliği taşımaktadır.

Bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde, Marshall Planı'nın yalnızca savaş sonrası Avrupa'nın ekonomik ihtiyaçlarına cevap veren bir yardım programı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Plan, ekonomik destek mekanizmaları aracılığıyla siyasal uyumu derinleştiren, kurumsal yapılanmayı teşvik eden ve Avrupa'yı ABD ile uyumlu bir sistem içinde yeniden örgütleyen daha geniş bir stratejik dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Bu yönüyle Marshall Planı, savaş sonrası uluslararası düzenin ekonomik, siyasal ve kurumsal temellerinin atılmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

IV. Ekonomik Boyut: Yardım, Pazar ve Bağımlılık İlişkileri

Marshall Planı'nın ekonomik etkileri çoğu zaman Avrupa'nın yeniden inşası çerçevesinde değerlendirilmekte ve plan ağırlıklı olarak bir "ekonomik kurtarma" programı olarak yorumlanmaktadır. Ancak bu yaklaşım, planın ortaya

23 Constance A. Morella, "Marshall Plan 60th Anniversary Symposium: Introductory Remarks", içinde Eliot Sorel ve Pier Carlo Padoan (eds.), *The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century*, OECD Publishing, Paris, 2008, s. 21.

24 Weissman, "Pivotal Politics, The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy", s. 111-112.

25 Amerian, "Buying European: The Marshall Plan and American Department Stores", s.45-46.

çıktığı dönemde Avrupa ekonomilerinin gerçek durumunu ve söz konusu müdahalenin niteliğini yeterince sorgulamamaktadır. Bu nedenle Marshall Planı, yalnızca ekonomik sonuçlar üzerinden değil, bu sonuçların hangi koşullarda ve hangi amaçlar doğrultusunda üretildiği dikkate alınarak incelenmelidir.

Döneme ilişkin veriler, 1947 yılında Batı Avrupa ekonomilerinin genel bir çöküş içinde olmadığını, aksine birçok ülkede sanayi üretiminin artış eğilimini sürdürdüğünü göstermektedir. Bu çerçevede Alan S. Milward, söz konusu dönemde yaşanan krizin üretim kapasitesinden ziyade büyük ölçüde ödemeler dengesi ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Milward, 1947 yılına ilişkin ekonomik göstergelerin “çoğu zaman ciddi biçimde yanlış yorumlandığını” belirtmekte ve Avrupa ekonomilerinin genel bir çöküş içinde olduğu yönündeki yaygın kanaatin abartılı olduğunu vurgulamaktadır. Aynı çalışmada, banka çöktükülerinin yaşanmadığı, iflasların sınırlı kaldığı ve kar ile yatırım düzeylerinin yüksek seyrettiği de ortaya konulmaktadır. Bu bulgular, Avrupa’nın ekonomik olarak “kurtarılması gerektiği” yönündeki söylemin nesnel verilerden ziyade siyasal ve stratejik değerlendirmelere dayandığını ortaya koymaktadır.²⁶

Bu çerçevede Marshall Planı’na eşlik eden “kurtarma” söylemi, yalnızca ekonomik bir durumu tanımlamakla kalmamış, aynı zamanda siyasal mobilizasyon ve meşruiyet üretme işlevi görmüştür. Planın bir yeniden inşa programı olarak sunulmasını kolaylaştıran bu söylem, ABD merkezli ekonomik genişleme ve yeni pazar oluşturma hedeflerini görece arka planda bırakmıştır. Böylece Avrupa’nın ekonomik çöküş içinde olduğu yönündeki algı güçlendirilmiş ve kamuoyu desteği daha etkin biçimde seferber edilmiştir.²⁷

Buna karşın planın işleyişi, sağlanan yardımların Avrupa’nın ABD’den yaptığı ithalatı finanse ederek Amerikan mallarına yönelik talebi artırdığını göstermektedir. Bu mekanizma, ekonomik yardım ile ticari genişleme arasındaki doğrudan ilişkiyi görünür kılarken, aynı süreçte Amerikan sermayesinin Avrupa pazarlarına yönelmesini de kolaylaştırmıştır. Böylece ABD ile Avrupa arasında eşitlikçi olmayan, ancak karşılıklı etkileşim içeren bir ekonomik ilişki biçimi ortaya çıkmıştır.²⁸

Bu tablo, Marshall Planı’nın yalnızca ekonomik toparlanmaya yönelik bir yardım programı olmadığını, aynı zamanda ABD’nin ekonomik çıkarları-

26 Alan S. Milward, *The Reconstruction of Western Europe 1945-51*, Routledge, London, 1984, s.1-5, 11.

27 Milward, *The Reconstruction of Western Europe*, s. 1-3, 5, 7-8.

28 Milward, *The Reconstruction of Western Europe*, s. 2-8, 27; Gérard Bossuat, “The Marshall Plan: History and Legacy”, içinde Eliot Sorel ve Pier Carlo Padoan (eds.), *The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century*, OECD Publishing, Paris, 2008, s. 13, 16, 18.

nı genişleten bir mekanizma olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Michael J. Hogan'ın da vurguladığı üzere, Marshall Planı Avrupa'nın ihtiyaçlarını karşılamının ötesinde bir işlev üstlenmiştir. Plan, ABD'nin uluslararası ekonomik düzeni kendi çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirme arayışının bir ürünü olarak şekillenmiştir. Bu yaklaşım, planın uygulanmasının ardından Amerikan yatırımları ve ticari faaliyetlerinde gözlenen artışta belirgin biçimde görülmektedir.²⁹

1947-1950 yılları arasında Amerikan şirketlerinin Avrupa'ya yönelik yatırımları madencilik sektöründe %38, sanayi ürünlerinde %58 ve petrol sektöründe %143 oranında artmıştır. Bu eğilim sonraki dönemde daha da hızlanmış, 1950-1970 yılları arasında Avrupa'daki toplam Amerikan yatırımları %1400 artarken, Avrupa'da faaliyet gösteren Amerikan bankalarının sayısı 6'dan 72'ye çıkmıştır. Bu veriler, Marshall Planı'nın Avrupa'yı Amerikan sermayesi için genişleyen ve kurumsallaşan bir pazar haline getirdiğini göstermektedir.³⁰

Bu tablo, Marshall Planı'nın ABD'nin küresel ekonomik düzen içindeki konumunu güçlendiren yapısal bir dönüşüm yarattığını ortaya koymaktadır. Nitekim savaş sonrası dönemde kurulan Bretton Woods sistemi ile birlikte doların uluslararası ticaretin temel rezerv para birimi haline gelmesi, Amerikan ekonomik gücünün kurumsal bir zemine oturduğunu göstermektedir. Bu çerçevede Marshall Planı, Avrupa ekonomilerini dolar merkezli bir finansal sisteme entegre ederek ABD'nin ekonomik etkisini derinleştirmiştir.³¹

Bu süreç, Amerikan şirketleri açısından uzun vadeli ve sürdürülebilir kazanımlar üretmiştir. Avrupa'nın yeniden inşası için sağlanan yardımların büyük ölçüde Amerikan malları, teknolojisi ve hizmetleri üzerinden dolaşıma girmesi, ABD sanayisi için geniş ve istikrarlı bir dış pazar yaratmıştır. Bu yönüyle Marshall Planı, kısa vadeli bir yardım programı olmanın ötesine geçerek Amerikan kapitalizminin küresel ölçekte genişlemesini destekleyen bir araca dönüşmüştür.³²

Ortaya çıkan ekonomik ilişkilerin niteliği özellikle dikkat çekicidir. Bu ilişkiler karşılıklı etkileşimler üretmekle birlikte, karar alma süreçleri ve sermaye kontrolü bakımından simetrik değildir. Marshall Planı, ABD ile Avrupa ara-

29 Bkz: Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

30 Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", s. 284.

31 Barry Eichengreen, *Globalizing Capital: A History of the International Monetary System*, 2. Baskı, Princeton University Press, 2008, s. 91-133.

32 Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", s. 284.

sında asimetrik ancak karşılıklı bağımlılığa dayalı bir ekonomik düzen oluşturmuştur. Avrupa devletleri ekonomik toparlanma ve güvenlik öncelikleri doğrultusunda bu sürece dahil olurken, ABD bu ilişkiler aracılığıyla kendi siyasal ve ekonomik konumunu güçlendirmiştir. Bu nedenle ortaya çıkan ekonomik ilişkileri, hem güç asimetrilerini barındıran hem de karşılıklı çıkar hesaplarıyla şekillenen bir bağımlılık ilişkisi olarak değerlendirmek mümkündür.³³

Bu ekonomik ilişkiler, Marshall Planı'nın siyasal ve kurumsal boyutlarının ekonomik süreçlerle bütünleştiğini göstermektedir. Plan, Avrupa'da piyasa ekonomisinin yerleşmesini teşvik ederken, ABD ile Batı Avrupa arasındaki ilişkileri daha sistematik ve kalıcı bir zemine oturtmuştur. Böylece ekonomik entegrasyon süreci, siyasal uyum ve kurumsal yapılanmayı da beraberinde getirmiştir.³⁴

Sonuç olarak Marshall Planı, yalnızca ekonomik toparlanmayı destekleyen bir yardım programı değildir. Plan, ticari entegrasyonu derinleştiren, sermaye hareketliliğini hızlandıran ve ABD'nin uluslararası ekonomik sistemdeki konumunu güçlendiren yapısal dönüşümün temel araçlarından biri olmuştur. Bu yönüyle plan, ekonomik ilişkiler üzerinden işleyen ve daha geniş bir siyasal-kurumsal düzenin oluşumuna zemin hazırlayan bir hegemonya pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır.

V. Siyasal Boyut: Hegemonya ve Kurumsallaşma

Marshall Planı'nın en kalıcı etkilerinden biri, Batı dünyasında yeni bir siyasal ve kurumsal düzenin oluşumuna katkı sağlamasıdır. Planın uygulanmasıyla birlikte ortaya çıkan dönüşüm, yalnızca devletler arası ilişkileri değil, aynı zamanda uluslararası sistemi de yeniden şekillendirmiştir. Bu yönüyle Marshall Planı'nı, siyasal uyumun derinleşmesi, kurumsal yapıların oluşumu ve hegemonik düzen inşası bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

Bu dönüşüm, savaş sonrası dönemde Batı Avrupa ile ABD arasındaki ilişkilerde yeni bir aşamaya geçildiğini göstermektedir. Planın uygulanmasıyla birlikte Avrupa ekonomileri giderek ABD'ye daha fazla eklemlenmiş ve Amerikan liderliği altında kurulan siyasal ve ekonomik düzenin bir parçası haline gelmiştir. Özellikle Batı Almanya'ya sağlanan mali destek, Avrupa'da güçlü bir kapitalist yapının oluşumuna katkı sağlamıştır.³⁵ Kendine yeten bir

33 Kunz, "The Marshall Plan Reconsidered: A Complex of Motives", s. 162-170.

34 Bkz: Ikenberry, *After Victory* ve Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe*.

35 American, "Buying European: The Marshall Plan and American Department Stores", s. 45-46; Weissman, "Pivotal Politics, The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy", s. 114-115.-

Almanya, Avrupa'nın diğer bölgelerinde ekonomik canlanmayı tetikleyen ve bölgesel ölçekte genel toparlanma sürecine katkı sağlayan stratejik bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda yeniden yapılanma süreci büyük ölçüde ABD'nin belirleyici olduğu bir çizgide ilerlemiştir.³⁶

Marshall Planı'nın siyasal düzeydeki en önemli sonuçlarından biri, "Batı" olarak tanımlanan sosyo-politik bağın güçlenmesidir. Plan, transatlantik ittifakın ekonomik ve siyasal temelini pekiştirirken Avrupa'da yeni bir güç dengesi oluşturmuştur. Batı Avrupa ülkeleri serbest piyasa ve demokratik ilkeler temelinde uluslararası sisteme eklemlenirken, Doğu Bloku ülkeleri daha kapalı yapılar haline gelmiştir. Bu ayrışma, Avrupa'nın iki blok şeklinde bölünmesine ve Soğuk Savaş'ın kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır.³⁷

Bu tablo, Batı ittifakının kurumsal olarak yapılandırılmasını da beraberinde getirmiştir. 1949 yılında kurulan NATO, kolektif savunma ilkesine dayalı yapıyla bu bütünleşmenin güvenlik boyutunu oluştururken³⁸, Marshall Planı'nın uygulanmasına paralel olarak kurulan OEEC ise ekonomik iş birliğinin kurumsal temelini oluşturmuştur. OEEC, Avrupa ülkeleri arasında kaynakların koordinasyonu, ekonomik planlama ve ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesi açısından merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu yönüyle yalnızca teknik bir mekanizma olmanın ötesine geçerek çok taraflı ekonomik yönetişimin ilk örneklerinden biri haline gelmiştir. OEEC'nin ilerleyen yıllarda OECD'ye dönüşmesi, bu yapının kalıcı bir uluslararası kurumsal düzene evrildiğini göstermektedir. Böylece NATO ve OEEC/OECD ekseninde gelişen bu çift yönlü kurumsallaşma süreci, Batı dünyasında güvenlik ve ekonomi alanlarının birbirini tamamlayan biçimde örgütlendiği bir düzenin oluşmasına zemin hazırlamıştır.³⁹

Bu süreç, ABD'nin uluslararası sistemdeki liderliğini yalnızca güç kullanımıyla değil, aynı zamanda kurallar, normlar ve çok taraflı yapılar aracılığıyla sürdürdüğünü göstermektedir. Marshall Planı, kurumsallaşma ile hegemonya arasındaki bağı somutlaştırarak ABD liderliğinde şekillenen düzenin kalıcılığını sağlayan temel araçlardan biri haline gelmiştir. Bu yönüyle plan, Batı dünyasında kurumsal düzeyde örgütlenmiş bir hegemonik düzenin oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Böylece ABD, kurumsal araçlar üzerinden gücü-

36 Hogan, "The Marshall Plan", içinde Maier (ed.), s. 208-209.

37 Weissman, "Pivotal Politics, The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy", s. 114-115; Kunz, "The Marshall Plan Reconsidered: A Complex of Motives", s. 162.

38 Kuzey Atlantik Antlaşması, 4 Nisan 1949, NATO Resmî Metni, <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1949/04/04/the-north-atlantic-treaty>, Erişim: 16 Nisan 2026.

39 *The OECD Observer*, Special Issue: Marshall Plan - 20th Anniversary, OECD, Paris, Haziran 1967, s. 5-6, 9-12, 14.

nü sınırlayarak diğer devletleri sisteme entegre eden daha istikrarlı bir düzen tesis etmiştir.⁴⁰

Bu kurumsal ve siyasal dönüşümün etkileri Avrupa ile sınırlı kalmamış, ABD iç siyasetinde de önemli değişimlere yol açmıştır. İzolasyoncu yaklaşım zayıflarken, yerini uluslararası sorumluluk üstlenmeyi meşru gören daha aktif bir dış politika anlayışı almıştır. Bunun sonucunda ABD, küresel ölçekte daha etkin ve yönlendirici bir aktör konumuna gelmiştir. Bu durum, iş dünyası ile devlet arasındaki ilişkilerin yeniden yapılandığı ve literatürde “emperyal takım çalışması” olarak adlandırılan iş birliği modelinin güç kazandığı bir süreci de beraberinde getirmiştir.⁴¹

Marshall Planı ile ortaya çıkan siyasal ve kurumsal yapı, Soğuk Savaş boyunca genişleyerek daha kapsamlı bir uluslararası iş birliği ve ittifak sistemine dönüşmüştür. ABD Uluslararası Kalkınma Ajansının (USAID) eski başkanlarından Andrew S. Natsios’un da belirttiği üzere bu süreç, Marshall Planı ile başlayıp Soğuk Savaş boyunca kurumsallaşarak genişlemiştir. Bu dönemde ABD, elliden fazla müttefikin dahil olduğu bir ittifak sistemi kurmuş, bu ülkelerle askeri, ekonomik ve diplomatik alanlarda yoğun iş birliği ağları geliştirmiştir. Natsios’a göre bu yapı içinde USAID, liberal uluslararası düzenin kurumsallaştırılması, demokratik-kapitalist toplumların desteklenmesi ve Amerikan normlarının yaygınlaştırılması bakımından merkezi bir rol üstlenmiştir.⁴²

Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde, Marshall Planı’nın kurumsal düzenlemeler, finansal entegrasyon ve norm üretimi yoluyla işleyen bir düzen kurma pratiği olduğu açıkça görülmektedir. Bu süreçte ekonomik araçlar üzerinden artan Amerikan etkisi, liberal ekonomik kurumların yaygınlaşması ve Atlantik dünyasında yeni kurumsal yapıların ortaya çıkmasıyla pekişmiştir. Bu yönüyle Marshall Planı, ekonomik düzen ile siyasal-güvenlik mimarisini bütünleştirerek ABD’nin uluslararası sistemdeki liderliğini kalıcı hale getirmiştir.

VI. Kültürel Boyut: Amerikanlaşma ve Yumuşak Güç

Marshall Planı’nın etkileri, ekonomik ve siyasal alanların ötesine geçerek Avrupa toplumlarının kültürel yapısını da dönüştürmüştür. Özellikle Ame-

40 Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, s. 3-5,8.

41 Weissman, “Pivotal Politics, The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy”, s. 114-115; Kunz, “The Marshall Plan Reconsidered: A Complex of Motives”, s. 162; Amerian, “Buying European: The Marshall Plan and American Department Stores”, s. 45-46.

42 Andrew S. Natsios, “Foreign Aid in an Era of Great Power Competition”, *PRISM*, vol. 8, no 4 (2020), s. 103.

rikan yaşam tarzı ve tüketim kültürünün yayılması, bu değişimin en belirgin yansımaları arasında yer almıştır. Bu bölüm, planın kültürel etkilerini ve yumuşak güç kapasitesini incelemektedir.

Bu kültürel dönüşüm, savaş sonrası Avrupa'da Amerikan ürünlerinin ve yaşam tarzının yaygınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Buna paralel olarak liberal piyasa temelli değerler toplumsal alanda yaygınlaşmış, Batı Avrupa'da belirgin bir Amerikan etkisi ortaya çıkmıştır. Modernlik anlayışı büyük ölçüde Amerikan üretim ve tüketim modelleri etrafında şekillenmiştir. Böylece Marshall Planı, yalnızca maddi yardım sağlayan bir mekanizma olmaktan çıkarak rıza üretimi ve kültürel çekim gücü üzerinden işleyen yumuşak güç aracına dönüşmüştür.⁴³

Bu süreç, tek yönlü bir yayılma biçiminde gerçekleşmemiş, Avrupa toplumları tarafından farklı biçimlerde yeniden üretilmiştir. Nitekim Victoria de Grazia'nın "karşı konulması zor imparatorluk" olarak tanımladığı bu etki, Amerikan kültürünün toplumsal ve gündelik alanlara nüfuz ettiğini göstermektedir. Bu çerçevede Marshall Planı, Avrupa'nın tüketim biçimlerini, alışveriş pratiklerini ve "iyi yaşam" anlayışını dönüştürmüştür. Ancak bu dönüşüm, Amerikan kültürünün doğrudan kopyalanması şeklinde değil, yerel toplumsal dinamikler içinde yeniden yorumlanması yoluyla gerçekleşmiştir.⁴⁴

Bu süreç özellikle popüler kültür ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla daha görünür bir nitelik kazanmıştır. Hollywood filmleri Amerikan yaşam tarzını yaygınlaştırırken, Coca-Cola gibi ürünler gündelik yaşam pratiklerindeki değişimin sembolü durumuna gelmiştir. Reklamcılık yoluyla dolaşıma giren bu tüketim kalıpları, refah, konfor ve modernlik gibi değerleri Amerikan modeliyle özdeşleştirerek kültürel kodların yeniden şekillenmesine katkı sağlamıştır. Bu durum, tüketim ve kültürel cazibe üzerinden işleyen enformel bir güç biçimine işaret etmektedir. Böylece Batı Avrupa'da yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkmış, klasik burjuvaziden farklı, Amerikan kültürel etkilerine daha açık bir orta sınıf güç kazanmıştır.⁴⁵

43 Michael French, "Review of Victoria de Grazia, *Irresistible Empire: America's Advance through Twentieth-Century Europe*", *Business History Review*, vol. 80, no 4 (Winter 2006), s. 767-772; Joseph S. Nye Jr., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, New York, 2004; Mary Nolan, *The Transatlantic Century: Europe and America, 1890-2010*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

44 French, "Review of Victoria de Grazia, *Irresistible Empire: America's Advance through Twentieth-Century Europe*", s. 767-772; Bossuat, "The Marshall Plan: History and Legacy", s. 21-23.

45 French, "Review of Victoria de Grazia, *Irresistible Empire: America's Advance through Twentieth-Century Europe*", s. 767-772; Bossuat, "The Marshall Plan: History and Legacy", s. 21-23.

Bu kültürel dönüşüm, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin yumuşak güç kapasitesinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Lizabeth Cohen'in de işaret ettiği gibi bu süreç, değerlerin, kimlik tanımlarının ve vatandaşlık anlayışının yeniden şekillendiği daha derin bir dönüşüme işaret etmektedir. Bu yönüyle Marshall Planı, zorlayıcı araçlara başvurmaksızın rıza üretimi, kültürel cazibe ve norm aktarımı üzerinden işleyen bir hegemonya pratiği olarak işlev görmüştür. Bu çerçevede tüketim, bireysel bir tercih olmanın ötesine geçerek ekonomik refahın sürdürülmesi ve toplumsal düzenin korunmasıyla ilişkilendirilen bir davranış biçimine dönüşmüştür. Bu tüketim temelli düzen, yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda daha eşitlikçi ve demokratik bir toplum vaadini içeren bir meşruiyet zemini üretmiştir. Bu durum Amerikan liderliğinin kültürel düzeyde meşrulaştırılmasına imkan tanımıştır.⁴⁶

Sonuç olarak Marshall Planı, kültürel etkileşimler aracılığıyla Batı Avrupa'da yeni bir değerler dünyasının oluşumuna katkı sağlamıştır. Amerikan modeli, maddi refah üretme kapasitesinin ötesine geçerek gündelik yaşam pratikleri ve toplumsal normlar üzerinden yayılmıştır. Bu yönüyle plan, ABD'nin küresel konumunu pekiştiren ve kültürel düzeyde karşılık bulan hegemonik bir etki alanının oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır.

VII. Güncel "Marshall Planı" Çağruları ve Sembolik Etki

Günümüzde Marshall Planı, büyük krizler karşısında çözüm arayışlarını ifade etmek için sıkça başvurulan bir referans haline gelmiştir. Bu durum, planın yalnızca tarihsel bir deneyim olarak kalmadığını, aynı zamanda uluslararası düzenin nasıl inşa edilebileceğine dair güçlü bir düşünsel çerçeve sunduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Marshall Planı, güncel politika tartışmalarında yeniden yorumlanan ve farklı bağlamlara uyarlanabilen bir model olarak önemini korumaktadır.

Marshall Planı'na yapılan atıflar özellikle küresel krizler ve uluslararası sistemin istikrarına yönelik tartışmalarda öne çıkmaktadır. Plan, belirli bir tarihsel bağlama ait olmakla birlikte, ekonomik istikrarın sağlanması, uluslararası iş birliğinin teşvik edilmesi ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi gibi yönleriyle ilham veren bir örnek olmayı sürdürmektedir. Bu yaklaşım, uluslararası iş birliğinin artırılması yoluyla karmaşık sorunların aşılabileceği varsayımına

46 Lizabeth Cohen, "A Consumers' Republic: The Politics of Mass Consumption in Postwar America", *Journal of Consumer Research*, vol. 31, no 1 (Haziran 2004), s. 236-237; Joseph S. Nye Jr, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, New York, 2004; Mary Nolan, *The Transatlantic Century: Europe and America, 1890-2010*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

dayanmaktadır. Finansal krizler, kalkınma politikaları ve küresel yönetim tartışmaları bağlamında Marshall Planı'na yapılan atıflar giderek artmış, özellikle 11 Eylül sonrasında öne çıkan “devlet inşası” stratejileriyle birlikte bu ilgi daha da yoğunlaşmıştır.⁴⁷

Bu eğilim, ABD'nin dış yardım mimarisine yönelik güncel tartışmalarda da kendini göstermektedir. Eski ABD Dışişleri Bakanı ve Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı John Kerry, mevcut dış yardım mimarisini eleştirerek bu alanda kapsamlı bir reform gerçekleştirilememesinin nedenlerini sorgulamakta; bu çerçevede dış yardım yapısının dağınıklığına ve özellikle sivil kurumların görece zayıflığına dikkat çekmektedir. Buna karşılık Marshall Planı'nı başarılı bir model olarak öne çıkarmakta ve benzer ölçekte, bütüncül ve stratejik bir mekanizmaya yeniden ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır.⁴⁸ Bu yaklaşım, Marshall Planı'nın yalnızca tarihsel bir örnek olarak değil, güncel politika arayışlarını yönlendiren bir referans işlevi gördüğünü göstermektedir.

Ne var ki, Marshall Planı'nın ortaya çıktığı koşullar ile günümüzün siyasal ve ekonomik ortamı arasında önemli farklar bulunmaktadır. Planın başarısı büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin jeopolitiğine ve ABD ile Avrupa arasındaki kendine has ilişkilere dayanmaktadır. Bu nedenle planın günümüz koşullarına birebir uyarlanması gerçekçi görünmemektedir. Güncel atıflar çoğu zaman somut ve uygulanabilir bir politika modelinden ziyade, geçmişteki başarıya gönderme yapan sembolik bir referans niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle Marshall Planı, tarihsel bir “başarı anlatısı” olarak güncelliğini korumaktadır.⁴⁹

Dolayısıyla Marshall Planı, yalnızca tarihsel bir program değil, aynı zamanda hegemonik bir anlatı ve referans çerçevesi olarak işlev görmektedir. Plan, ABD'nin uluslararası sistemdeki liderliğini meşrulaştıran ve yeniden üreten bir sembole dönüşmüştür. Bu yönüyle Marshall Planı, dış yardımın yalnızca ekonomik ya da teknik bir araç olmadığını; norm üretimi, rıza inşası ve uluslararası düzenin şekillendirilmesi süreçlerinde merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Günümüzde “yeni bir Marshall Planı” çağrılarının sürmesi, modelin pratik uygulanabilirliğinden çok, taşıdığı hegemonik anlamın ve sembolik gücün devam ettiğini göstermektedir.

47 John Killick, “The Relevance of the Marshall Plan for the 21st Century”, içinde Eliot Sorel ve Pier Carlo Padoan (eds.), *The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century*, OECD Publishing, Paris, 2008, s. 77-94.

48 Kemal Derviş (mod.), *Diplomacy and Development in the 21st Century, a Conversation with Senator John Kerry*, Brookings Institution, Washington, DC, 2009, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/20090521_foreign_assistance.pdf, Erişim: 10 Ocak 2023.

49 David Ekbladh, “The Marshall Plan Mystique”, *World Affairs: The Journal of International Issues*, vol. 7, no 3 (Temmuz-Eylül 2003), s. 37-39, 45; Bossuat, “The Marshall Plan: History and Legacy”, s. 22.

Sonuç

Bu çalışma, Marshall Planı'nın savaş sonrası Avrupa'nın toparlanma sürecine yönelik bir yardım programı olmanın çok ötesinde bir anlam taşıdığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, planın ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarının birbirinden bağımsız değil, aksine birbirini tamamlayan ve besleyen bir bütünün parçaları olarak işlediğini göstermektedir. Bu açıdan planın, yalnızca mali kaynak aktarımına dayalı teknik bir müdahale değil, ABD liderliğinde şekillenen yeni bir uluslararası düzenin inşasında merkezi rol oynayan çok boyutlu stratejik bir girişim olduğu açıkça görülmektedir.

Makalenin bulguları, Marshall Planı'nın hayata geçirilmesiyle birlikte Avrupa ile ABD arasında kurulan ilişkinin basit bir yardım-alıcı ilişkisiyle sınırlı kalmayıp, ekonomik bağların güçlendiği, uyum süreçlerinin hız kazandığı ve transatlantik ittifakın kalıcı hale geldiği bir dönüşüm yarattığını ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak ekonomik toparlanma, siyasal iş birliğinin kurumsal bir zemine oturması ve kültürel etkileşim eş zamanlı olarak ilerlemiş, böylece Marshall Planı, klasik tahakküm biçimlerinden ziyade karşılıklı bağımlılık, norm üretimi ve entegrasyon süreçleri üzerinden işleyen bir hegemonya modelinin ilk ve en etkili örneklerinden birini teşkil etmiştir.

Çalışma aynı zamanda Marshall Planı'nın, devletler, uluslararası kurumlar ve özel sektör aktörleri arasında kurulan mekanizmalar aracılığıyla işleyen çok aktörlü bir iş birliği modeli olduğunu göstermektedir. Bu yapı, ABD'nin küresel liderliğini askeri ve ekonomik güç yanında kurallar, kurumlar ve ortak değerler aracılığıyla pekiştiren bir düzen kurma pratiğini mümkün kılmıştır. Bu açıdan Marshall Planı'nı, liberal uluslararası düzenin maddi olduğu kadar normatif temellerinin de şekillendiği tarihsel bir eşik olarak değerlendirmek mümkündür.

Günümüzde “yeni bir Marshall Planı” çağrılarının hala gündeme gelmesi, planın belirli bir tarihsel döneme ait bir politika örneği olarak kalmadığını, uluslararası düzenin nasıl kurulabileceğine dair düşünme biçimlerini etkileyen güçlü bir sembolik miras bıraktığını göstermektedir. Bu durum, Marshall Planı'nın önemini yalnızca Avrupa'nın savaş sonrası ekonomik toparlanmasına indirgenemeyeceğini, küresel siyasetin tasarımına ilişkin düşünsel ve yapısal kalıpları kalıcı biçimde dönüştürmüş olmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Marshall Planı, uluslararası düzenin dönüşümünde belirleyici bir eşik olarak değerlendirilmelidir. Bu yönüyle plan, uluslararası düzenin ekonomik araçlar, kurumsal yapılar ve normatif etkiler üzerinden şekillenmesinde tarihsel bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Amerian, Stephanie M. "Buying European: The Marshall Plan and American Department Stores." *Diplomatic History*, vol. 39, no. 1, Ocak 2015, ss. 45-69.
- Bostanoğlu, Burcu ve Mehmet Akif Okur. *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox*. İmge Kitabevi, Ankara, 2009.
- Bossuat, Gérard. "The Marshall Plan: History and Legacy." İçinde Eliot Sorel ve Pier Carlo Padoan (eds.), *The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century*, OECD Publishing, Paris, 2008.
- Christenson, Linda ve Eric Christenson. "The Marshall Plan: A Short Time to Change the World." İçinde Hans Bak, Frank Mehring ve Mathilde Roza (eds.), *Politics and Cultures of Liberation: Media, Memory and Projections of Democracy*, Brill, Leiden, 2018, ss. 359-378.
- Cohen, Lizabeth. "A Consumers' Republic: The Politics of Mass Consumption in Postwar America." *Journal of Consumer Research*, vol. 31, no 1, Haziran 2004, ss. 236-242.
- Cox, Robert W. "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method." *Millennium*, vol. 12, no 2, 1983, ss. 162-175.
- Derviş, Kemal (mod.). *Diplomacy and Development in the 21st Century, a Conversation with Senator John Kerry*, Brookings Institution, Washington, DC, 2009, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/20090521_foreign_assistance.pdf, Erişim tarihi: 10 Ocak 2023.
- Duman, Nurçin Yıldız. *Ne İyi Ne Hegemon*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2025.
- Eichengreen, Barry. *Globalizing Capital: A History of the International Monetary System*. 2. Baskı, Princeton University Press, Princeton, 2008.
- Ekbladh, David. "The Marshall Plan Mystique." *World Affairs*, vol. 7, no 3, Temmuz-Eylül 2003, ss. 37-45.
- Erhan, Çağrı. "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, vol. 51, no 1, 1996, ss. 275-287.
- French, Michael. "Review of Victoria de Grazia, *Irresistible Empire: America's Advance through Twentieth-Century Europe*." *Business History Review*, vol. 80, no 4, 2006, ss. 802-804.
- Hayes, Michael T. "The Republican Road Not Taken: The Foreign-Policy Vision of Robert A. Taft." *The Independent Review*, vol. 8, no 4, İlkbahar 2004, ss. 509-525.
- Hobsbawm, Eric. *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*, Abacus, London, 1995.
- Hogan, Michael J. *The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952*. Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- Hogan, Michael J. "The Marshall Plan." İçinde Charles S. Maier (ed.), *The Cold War in Europe: Era of a Divided Continent*, Markus Wiener Publishing, New York, 1991.
- Ikenberry, G. John. *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton University Press, Princeton, 2001.
- Kennan, George F. "The Sources of Soviet Conduct." *Foreign Affairs*, vol. 25, no 4, Temmuz 1947, ss. 566-582.

- Kennan, George F. "Policy Planning Staff Memorandum." 23 Mayıs 1947. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1947v03/d135> Erişim tarihi: 14 Nisan 2026.
- Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye Jr. *Power and Interdependence*. 2. Baskı, Harper Collins Publishers, New York, 1989.
- Killick, John. "The Relevance of the Marshall Plan for the 21st Century." İçinde Eliot Sorel ve Pier Carlo Padoan (eds.), *The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century*, OECD Publishing, Paris, 2008.
- Kristensen, Thorkil. "The Marshall Plan: Lessons to Draw for the Future." *The OECD Observer*, Special Issue: Marshall Plan - 20th Anniversary, OECD, Paris, Haziran 1967, ss. 4-7.
- Kunz, Diane B. "The Marshall Plan Reconsidered: A Complex of Motives." *Foreign Affairs*, vol. 76, no 3, Mayıs-Haziran 1997, ss. 162-170.
- Kuzey Atlantik Antlaşması. 4 Nisan 1949. <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1949/04/04/the-north-atlantic-treaty> Erişim tarihi: 16 Nisan 2026.
- Marshall, George C. "Marshall Plan Speech." 5 Haziran 1947. <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/marshall-plan> Erişim tarihi: 14 Nisan 2026.
- Mayne, Richard J. *The Recovery of Europe: From Devastation to Unity*. Weidenfeld & Nicolson, London, 1970.
- Milward, Alan S. *The Reconstruction of Western Europe 1945-51*. Routledge, London, 1984.
- Morella, Constance A. "Marshall Plan 60th Anniversary Symposium: Introductory Remarks." İçinde Eliot Sorel ve Pier Carlo Padoan (eds.), *The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century*, OECD Publishing, Paris, 2008.
- Natsios, Andrew S. "Foreign Aid in an Era of Great Power Competition." *PRISM*, vol. 8, no 4, 2020, ss. 100-119.
- Nolan, Mary. *The Transatlantic Century: Europe and America, 1890-2010*. Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- Nye, Joseph S. Jr. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs, New York, 2004.
- Nye, Joseph S. Jr. *Yumuşak Güç*. BB101 Yayınları, Ankara, 2020.
- OECD. *The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century*. Ed. Eliot Sorel ve Pier Carlo Padoan, OECD Publishing, Paris, 2008.
- Truman, Harry S. "Truman Doctrine Speech." 12 Mart 1947. <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine> Erişim tarihi: 14 Nisan 2026.
- Weissman, Alexander D. "Pivotal Politics, The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy." *The History Teacher*, vol. 47, no 1, Kasım 2013, ss. 111-129.